ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 119, Ağustos 2021, s. 352-364

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.51732>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
10.06.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.08.2021

Öğr. Gör. Erol ŞİMŞEK
Amasya Üniversitesi
erolsimsek08@gmail.com
Orcid: 0000-0002-8924-9640

KINALIZÂDE’NİN SİYASET DÜŞÜNCESİNDE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Öz

Kınalızâde’nin siyaset düşüncesi ahlâk temeline dayanmaktadır. Ona göre insanın toplumsallaşma ihtiyacı beraberinde devleti gerekli kılmaktadır. Devletin devamlılığının sağlanmasında yöneticilerin ve onların yönetim şeklinin önemi büyüktür. Zira insanlar, kendilerini yönetenlerin tutum ve davranışlarından etkilenebilmektedirler. Bu yüzden iyi bir toplumsal düzen için yöneticilerin erdemli ve ahlâklı olmaları gerekmektedir. Erdemli yönetici bu yönüyle halkına örnek olmalı ve onların ahlâkını yükseltmeye gayret etmelidir. Toplumda adaletin tesis edilmesi için insanlara eşit muamele etmeli, herkese liyakatine ve istidadına göre davranmalı, iyilik ve yardımda hakkı gözetmelidir. Ayrıca devletin yöneticisi halkını, babanın çocuğunu sevmesi gibi sevmeli; onlara şefkat ve merhametle davranmalıdır. Buna karşılık halk da yöneticilerine, çocuğun babasına karşı olduğu gibi saygı ve sevgi çerçevesinde gönülden itaat etmelidir. Onlara karşı hizmet adabına uygun davranmalıdır. Bu, devletin devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada Kınalızâde’nin iyi bir toplumsal düzen ve devletin bekası için yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerde adalet, sevgi ve saygı gibi ahlâki değerlerin önemine ve gerekliliğine ilişkin düşünceleri değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kınalızâde, Siyaset, Devlet, Ahlâk, Yöneten-Yönetilen ilişkileri.

THE RULER-RULED RELATIONSHIPS IN KINALIZÂDE'S POLITICAL THOUGHT

Abstract

Kınalızâde's political thought is based on morality. According to him, the need for socialization of people necessitates the state. The importance of the rulers and their administration style is great in ensuring the continuity of the state. Because people are affected by the attitudes and behaviors of those who govern them. Therefore, for a good social order, rulers must be virtuous and moral. A virtuous ruler should set an example for his people and strive to raise their morals. In order to establish justice in society, he should treat people equally, treat everyone according to their merits and abilities, and observe justice in kindness and help. In addition, the ruler of the state should love his people as a father loves his child; should treat them with kindness and compassion. On the other hand, the people should obey their rulers wholeheartedly within the framework of respect and love, just as they do towards the father of the child. They should behave in accordance with the manners of service towards them. This is very important for the continuity of the state. In this context, Kınalızâde's thoughts on the importance and necessity of moral values such as justice, love and respect in the relationships between the ruler and the ruled for a good social order and the survival of the state was evaluated in this study.

Keywords: Kınalızâde, Politics, State, Morality, Ruler-Ruled Relationships.

GİRİŞ

Kınalızâde Ali Çelebi/Efendi (916/1510 - 979/1572) önemli bir Osmanlı âlimi, devlet adamı ve ahlâkçısıdır. Isparta'da doğan Kınalızâde, müderrislik, kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. Genellikle ahlâk eksenli eserler kaleme almıştır. Bunlardan en önemlisi *Ahlâk-ı Alâî*'dir. Nasîruddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî* (2016)'si, Celâleddîn Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî* (2020)'si ve Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* (2019)'si gibi Farsça eserler dışında bir Türkçe ahlâk kitabı yazma arzusuyla kaleme alınan *Ahlâk-ı Alâî*, ilk Türkçe ahlâk kitabı olarak kabul edilmektedir.

Felsefeyi teorik ve pratik olmak üzere iki kısma ayıran Kınalızâde (2020: 38-42), *Ahlâk-ı Alâî*'de, pratik felsefenin dalları olan ahlâk ilmi, ev idaresi ilmi ve devlet yönetimi ilmini sırasıyla ve birbirleriyle irtibatlı bir şekilde açıklamaktadır. Bunlardan ahlâk ilmi, “bir insandan bir tek şahıs olması itibarıyla çıkan ve şahıs olmadan düşünölemeyen fiil ve davranışlar” hakkındadır. Ev idaresi ilmi, “kişinin ev halkı ve aile üyeleri ile olan fiil ve davranışları” üzerinedir. Devlet yönetimi ilmi ise “bütün şehir ve ülke halkından bir arada bulunmaları itibarıyla çıkan durumlar, davranışlar ve fiiller”i konu edinir.

Kınalızâde, devlet yönetimi ilmini ele aldığı bölümde insanın sosyallik ihtiyacı, devlet siyaseti, yöneticilerde bulunması gereken özellikler, yöneten-yönetilen ilişkileri, adalet vb. konuları ahlâki bir açıdan değerlendirmektedir. Bu yüzden, bu bölüm “devlet ahlâkı” olarak da isimlendirilebilir.

Bu çalışma, Kınalızâde'nin yöneten-yönetilen ilişkilerine dair görüşleri üzerinedir.

Çalışmada öncelikle, Kınalızâde'nin ahlâk temelinde inşa ettiği siyaset düşüncesinden ana hatlarıyla bahsedilmiştir. Ardından iyi bir toplumsal düzen, erdemli devlet ve erdemli siyaset için yöneten-yönetilen ilişkilerinin nasıl olması gerektiği değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Kınalızâde'nin yöneticilere ve yönetilenlere ahlâk eksenli yapmış olduğu nasihatler ele alınmıştır.

DEVLETİN TEŞEKKÜLÜ VE TÜRLERİ

İslam siyaset düşüncesinde, devletin teşekkülü ve siyasetin/yönetimin gerekliliği meselesi, genellikle, insanın medeni (toplumsal, siyasal) bir varlık olmasına dayandırılmaktadır (Devvânî, 2020: 175-182; Fârâbî, 2015: 97; İbn Haldun, 2016: 213; İbn Miskeveyh, 2013: 31, 45; İbn Rüşd, 2018: 32; İbn Sînâ, 2017: 183; İbn Teymiye, 1985: 194; Gazzâlî, 2015: 503; Mâverdî, 2018: 265; Tûsî, 2016: 235-240). Aynı anlayışı takip eden Kınalızâde (2020: 369-370)'ye göre de insan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. İnsan hem türsel hem de şahsi devamlılığı için türün diğer fertlerinin hizmet ve yardımına muhtaçtır. Allah, insanın gıda, elbise, silah, ev gibi bütün ihtiyaçlarını kendisinin düşünüp karşılamasına bırakmıştır. İnsanın kendisine gerekli olan şeyleri bizzat kazanmak zorunda olması, medeniyet denen toplumsallık ve insanların birbirleriyle yardımlaşmalarını da zorunlu kılar. Çünkü kişi ihtiyaç duyduğu şeyleri tek başına temin edemez.

Hâl böyle olunca insan toplumsal ve medeni hayat içine girmeden geçinemez. Ancak insan tabiatının ve arzuların farklı farklı olması hasebiyle toplumsallık ve medeniyet mutlak olarak kötülüğü giderme ve iyiliği sağlamaya yetmez. O zaman bütün insan fertlerinin medeni ve sosyal olmasını, kötülüklerin ortadan kalkmasını sağlayacak ve hiç kimsenin şehvi arzusunu elde etmek için başkasını engelleyemeyeceği ve layık olduğu dilekle yetineceği bir yönetim (siyaset, devlet) gerekir. Bu toplumsallığın gerçekleşmesini ve fesadın ortadan kalkmasını sağlayan “en büyük siyaset”tir (Kınalızâde, 2020: 371).

İnsan fertlerinin toplu hâlde medeni hayat sürdürmelerinin gerekli olduğu açıktır. Herkesin inzivaya çekilip tek başına yaşaması imkânsızdır. Alışveriş ve muamelede bulunmadan ve kibar davranmadan topluluk hâlinde yaşanamaz. Bu hâllerde adaletle riayet edilmediği, zulüm ve haksızlık giderilmediği takdirde bir arada bulunmanın zararı çok, faydası az olacaktır. Bu yüzden bir yönetime, devlete, siyaset sanatının uygulanmasına ihtiyaç vardır (Kınalızâde, 2020: 377).

Devlete olan ihtiyacı bu şekilde temellendiren Kınalızâde (2020: 409-410); Fârâbî (2015: 97-109), Tûsî (2016: 268-289), Devvânî (2020: 199-205) çizgisini takip ederek, devleti “erdemli devlet”-“erdemli olmayan devlet” şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmaktadır. Erdemli devlette medeniyet ve toplanmanın sebebi iyilikler ve menfaatlerdir. Erdemli olmayan devletteki medeniyet sebebi kötülük ve yanlışlıklardır. Erdemli devletin sadece bir türü vardır. Zira Cenab-ı Hak birdir, çokluktan münezzehtir. Dolayısıyla Hak yolu da birdir. İki şeyin ortasında bulunduğu varsayılan doğru çizgi birden çok tasavvur edilemez. Ama bilgisizlikler ve sapıklıklar çoktur. İki şeyin arasında doğru olmayan çizgiler sonsuz sayıda varsayılabilir.

Kınalızâde (2020: 410) erdemli olmayan devletleri üçe ayırmaktadır: Birincisi, ülke halkına mensup kişilerin düşünme gücünü kullanmadığı, medeniyet ve toplanmaya bedensel güçler içinde başka bir gücün sebep olduğu “cahil devlet”tir. İkincisi, ülkedeki kişilerin düşünme gücünü kullanmakla birlikte diğer güçlerin baskın, düşünme gücünün onların hizmetçisi durumunda olduğu ve medenileşmeye diğer güçlerin sebep olduğu “fasık devlet”tir.

Üçüncüsü, ülke halkının fikrî güçlerinin eksik olması sebebiyle batıl inançları hak ve yanlış kanunları doğru sanıp onları toplanma ve medenileşme kabul eden “sapık devlet”tir. Erdemli olmayan bu devletler birçok kısma ayrılabilir. Zira cehalet yolları ve sapıklık türleri sonsuzdur.

Anlaşıldığı üzere erdemli devlet, fertleri iyi işleri yapma ve kötülüklerden kaçınma temeli üzerinde toplanan devlettir. Ancak Kınalızâde (2020: 411)’ye göre tüm fertlerin ilim, hikmet ve kavrayış bakımından aynı mertebeye ve derecede bulunması mümkün değildir. Bu yüzden insanların kimisinin yönetici, kimisinin de yönetilen olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insanlardan bazıları diğer bazılarından feyiz ve destek alır. Her biri bir açıdan diğerine muhtaç olup onunla yetkinleşmek istemektedir. Bundan dolayı türün fertleri arasına karışmak, onlarla yardımlaşmak, yakınlık kurmak ve onlara destek olmak gerekir (2020: 375). Bu noktada Kınalızâde (2020: 410)’ye göre devlet yöneticilerine düşen görev, kendi devletlerinin erdemli olması için çalışmaktır. Ve devlet adamlarının siyaset ve yönetimi, ancak saygı ve adalet sayesinde erdemli olur.

İKİ TÜRLÜ SİYASET VE SİYASETÇİ

Kınalızâde’ye göre devletin şekillenmesinde yöneticinin ve onun yönetim biçiminin rolü büyüktür. Toplumun düzen ve huzuru, toplumda iyiliklerin yaygınlaşması, kötülüklerin azalması yöneticinin yönetim şekline bağlıdır. Bu bağlamda devletin yöneticisi ve işlerin düzenleyicisi olan devlet başkanının nasıl bir hayat tarzına göre davranması gerektiğini bir bakıma erdemli devlet – erdemli olmayan devlet ayrımına uygun düşen bir yaklaşımla iki türlü siyaset tarzı ve siyasetçi ile açıklamaktadır.

Birincisi, tam siyaset de denilen erdemli siyasettir. İkincisi, eksik siyaset ve üstünlük siyaseti de denilen erdemsiz siyasettir. Birinci siyaset sahibinin amacı, ahlâkı yetkinleştirmek, Allah’ın ahlâkına sahip olmak ve gerekli mutluluğa ulaşmaktır. İkinci siyaset sahibinin amacı, üstünlük ve otorite yoluyla nefsanî arzularına erişmek olup kazancı mutsuzluktur (Kınalızâde, 2020: 418).

Birinci tür siyasetçi, yani erdemli devletin yöneticisi hak imam ve mutlak halifedir. Onun hükümeti ise imamet ve hilafettir. Bu tür siyasetçi adalete tutunup halkını dost sayar. Nitekim Kınalızâde (2020: 418), bazı erdemli kralların yönettikleri şehre geldiklerinde halkı toplayıp şöyle dediklerini nakleder: “Ey şehir halkı, yaşlılarınız babam, gençleriniz kardeşim ve küçükleriniz evladım konumundadır.” Bu tür siyasetçi devleti genel iyiliklerle doldurup kendi arzularını kontrol eder. Ama ikinci tür siyasetçi zulme sarılıp tebaasını köle ve hizmetçi olarak görür. Nitekim zalim yöneticiler, tebaalarının araç gereç, gayrimenkul ve hizmetçi gibi krallara layık değerli şeyler üzerinde tasarrufta bulunmasından hoşlanmazlardı. Onlar “Efendiye layık olan şey köleye haramdır.” derlerdi.

İkinci tür siyasetçi, devleti kötülüklerle doldurur. Kendisi de şehvetlerin esiri olur. Genel iyilikler; emniyet, sükûnet, afiyet, halk arasında sevgi, ülfet, adalet, iffet, vefa, paylaşım ve refah gibi hâllerdir. Genel kötülükler ise korku, ıstırap, halk arasında kin, düşmanlık, çekişme, husumet, gasp, hırsızlık, hıyanet, kıtlık ve pahalılık gibi hâllerdir. Halkın geneli çoğunlukla devlet başkanlarına uyarlar ve onları taklit ederler. Nitekim “İnsanlar krallarının dini üzeredir.” denmiştir. Bu hususta devleti yönetenlerin iyilik ve kötülüğünün halka geçtiğine ve tebaanın hâllerinin sultan ve yöneticilerin yaşantısına göre şekillendiğine dair birçok hikâye anlatılmaktadır (Kınalızâde, 2020: 418-419).

Kınalızâde (2020: 419) devlet yöneticiliğinin “Cenab-ı Hakk’ın bazı kullarının yüksek

saadet başını taçlandırdığı rabbani bir hediye ve süslü saltanat tacıyla şereflendirdiği ilahi bir armağan” olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bundan daha yüksek bir merteye yoktur. Feyzedici, yaratıcı ve mutlak lütufkâr olan Allah, soylu kullarından inayet nazarıyla baktığı bir kulunun varlık boynuna başarı kolyesi takar, başkalarını ondan mahrum eder ve “Seni yeryüzünde halife kıldık.” (Kur'an, Sâd Suresi, Ayet: 26) ayetiyle onu tasdik eder, muhaliflerini hükümsüz kılar (Kınalızâde, 2020: 419).

Kınalızâde (2020: 420)'ye göre bu nimete mazhar olan yöneticinin hamt etmesi, halkına adil ve merhametli davranarak şükür sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir. Ayrıca “Krallık ve din ikiz kardeşir.” hükmü gereği saltanatın ayakta kalması, devletin devam etmesi, halkın ve beldelerin şefkat gölgesi ve hilafet omzunda afetlerden korunup Allah'ın hak halifesi ve mutlak gölgesi olması için işleri düzenleme ve hükümleri uygulamada şeriat sahibi peygambere uyması gerekir.

Bunların dışında Kınalızâde (2020: 420-433) devlet başkanında bulunması gereken yedi hasletten daha bahsetmektedir. Bunlar (1) yüksek gayeli olmak, (2) görüş ve düşüncelerinde isabetli olmak, (3) azimli ve kararlı olmak, (4) musibetlere sabır ve tahammül göstermek, (5) zengin ve tokgözlü olmak, (6) uygun asker ve itaatkâr halka sahip olmak, (7) soylu bir aileden gelmek şeklinde sıralanabilir.

YÖNETİCİLERİN HALKLA İLİŞKİLERİ

Kınalızâde (2020: 434)'ye göre medeniyet; değişik topluluklar ve farklı sınıfların genel toplanma, birlik ve intizamından ibarettir. Bu bakımdan medeniyet, her topluluğun layık olduğu mertebeye yer almasına, özel işiyle uğraşıp hak ettiği mal ve makama kavuşmasına bağlı olarak, dünyanın mizacının itidale ulaşması, hastalıktan korunması ve devlet erkânı arasında kurulan ülfet ve sağlanan otoritenin devam etmesidir. Çünkü her devlet, bir topluluğun ittifak edip aynı bedenın organları gibi yardımlaşması ve dayanışmasıyla başlar. Zira herkesin topluluk içinde belli bir görevi ve kuvveti vardır. Bu kuvvetler bir araya gelince tek tek her birinin kuvvetinden daha fazla kuvvet doğar. İttifak kurmayı, yardımlaşmayı, birlik ve beraberliği sağlayan topluluklar her türlü tehlikeden korunurlar ve varlıkları daim olur. Bunu başaramayan topluluklar ise dağılmaya ve yok olmaya mahkûmdurlar.

Devletin bekası için toplulukların bu şekilde uyumlu birlikteliğini sağlayanlar ise devlet adamlarıdır. Bu açıdan bedenın organları gibi görülen halka nispetle devlet başkanı doktora benzetilmektedir. Yani yetkin devlet başkanı uzman doktor, halk da beden konumundadır. Şöyle ki bir doktorun, beden hastalıklarının kaç tane, alamet ve sebeplerinin neler ve tedavilerinin nasıl olduğunu bilmesi gerekir. Aynı şekilde devlet başkanının da devletin mizacının itidal derecesinde olmaktan ibaret olan sağlığının ne ile olduğunu bilmesi gerektiği gibi itidalden dengesizliğe ve düzenden düzensizliğe çıkması demek olan hastalığının da ne ile olduğunu bilmelidir. Yine asli itidal ve hakiki düzenine nasıl bir yönetim ile dönüleceğini bilmesi gerekir. Bu saltanat tıbbının ilmî kısmıdır. Bundan sonra yetkin devlet başkanı ve ilmiyle amel eden halife sıfatını hak etmek için niyet ve azimle ilmini uygulamaya dökmelidir. Devlette mevcut düzen ve kazanılmış iyilikleri devam ettirilmelidir. Devletin vücuduna bozulma ve düzensizlik ilişmişse yok edilmelidir (Kınalızâde, 2020: 433-434). Kınalızâde'nin bu benzetmesinden anlaşılıyor ki devleti yönetenlerin, devletin sıhhati ve bekası için devlet işlerinin yürütülmesinde adeta bir doktor gibi hassasiyetle hareket etmesi gerekmektedir.

Kınalızâde devlet işlerinin yürütülmesinde, toplumsal düzenin ve dengenin

sağlanmasında adalete büyük önem vermekte ve adaletin tesis edilmesinin üç şartından bahsetmektedir. Bunlar bir bakıma yöneticilerin halkla ilişkilerinde dikkat etmesi gereken hususlardır:

a. Herkese Eşit Muamele: Birinci şart bütün yaratılmışları eşit tutmaktır. Çünkü yaratılmışlar âleme nispetle dört unsur gibidir. Yani âlemin nizamını oluşturan su, ateş, hava ve toprak unsurları ile toplumsal yapının unsurları arasında bir benzerlik vardır. İnsana nispet edildiğinde, unsurlar eşit olmazsa insanın mizacı sağlıklı ve uyumlu olmaz. Aynı şekilde fertler eşit tutulmazsa dünyanın mizacı da sağlıklı ve düzenli olmaz. Öyleyse dünya bedeninin unsurları da insan bedeninin unsurları gibi dört tanedir (Kınalızâde, 2020: 439-441):

Birincisi; âlimler, yargıçlar, muhasebeciler, doktorlar, şairler, müneccimler ve mühendisler gibi kalem sahipleridir. Bunlar “su” konumundadır. Suyun bedenlerin canlanmasına sebep olması gibi ilim de ruhların canlanmasına sebep olur. Yani âlemde canlılar için su ne ise devlette/toplumsal yaşamda da bu unsurlar odur. “Biz her canlıyı sudan yarattık.” (Kur'an, Enbiyâ Suresi, Ayet: 30) ayetinde de buyrulduğu üzere, nasıl ki her canlı sudan yaratılmıştır, toplum da bunlarla hayat bulmaktadır.

İkincisi; kılıç sallamak, ok ve yay kullanmak suretiyle yönetim ve din alanını kâfir ve bidatçı düşmanlardan koruyan ve memleketi insafsız saldırganlara karşı kontrol edip savunan komutanlar, kahramanlar ve askerlerin oluşturduğu kılıç sahipleridir. Kınalızâde'ye göre devlette emniyet ve huzuru temin eden bu savaşı (muharip, asker) unsur, toplumun “ateş”i konumundadır.

Üçüncüsü; tacirler, ithalatçılar, meslek erbabı ve sanatkârlardır. Halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, geçim düzenini sağlamak için gerekli olan malları üreten ya da uzak mesafelerden getirerek halkın hizmetine sunan bu topluluk, hareketleriyle ruhların ferahlamasını ve bedenlerin dinlenmesini sağlayan “hava” gibidir.

Dördüncü topluluk; tarlaları sürüp ekerek çeşitli tahıllar, meyve ve sebzeler yetiştirmek suretiyle halkın yiyecek ihtiyacını karşılayan çiftçiler, tarımla uğraşanlardır. Kınalızâde'nin unsurlar arasında en önemlisi olarak gördüğü bu topluluk “toprak” gibidir; herkes bunlardan faydalandığı gibi yine herkes onların üzerine basarak ayakta kalır.

Ona göre bir bedende bazı unsurlar diğerine baskın geldiğinde hastalığa ve derde sebep olması gibi, bu topluluklardan biri diğerine üstün gelirse dünyanın mizacı, dengesi, uyumu bozulur. Yani, halkın çoğu asker olup sanatkâr ve tacirler az kalırsa böyle bir durum ortaya çıkar. Yine bu topluluklardan bazısı diğerinin işini yapmaya kalkışırsa toplumda bozulmaya sebep olur. Örneğin, komutan ve askerlerin ticaret ve sanatlara uğraşması böyledir (Kınalızâde, 2020: 440-441).

Kınalızâde'nin bu açıklamalarından anlaşılıyor ki bir devlet başkanı, devlet için su, ateş, hava ve toprak kadar önemli olan tüm bu unsurlara eşit muamelede bulunarak, toplulukların birbiriyle yardımlaşmasını sağlayacak, aralarında dengeyi ve uyumu tesis edecek adaletli bir yönetim anlayışı benimsemelidir.

b. Herkese Liyakat ve İstidadına Göre Davranmak: Toplulukların denklik ve eşitlik üzere olmasından sonra devlet halkına genel olarak bakıp herkese liyakat ve istidadı kadar ilgi gösterilmelidir. İnsanlar bu açıdan beş gruba ayrılır (Kınalızâde, 2020: 441-446):

Birinci grup, kendileri doğal olarak iyi olup iyiliği başkasına geçen kimselerdir. Bunlar

âlemin seçkinleri olan ve Allah yolunda çalışan hakiki din âlimleridir. İyi bir devlet başkanının bu topluluk ile ilişki kurması ve içli dışlı olması, onlara müracaat edip danışması, bu topluluğu diğerlerinden üstün tutması ve daima onlara uyması gerekir. Zira hakiki devletin alameti budur. Kınalızâde, dünya menfaati peşinde koşan ve makam düşkünü olan kötü âlimler ile dışı süslü sufileri yani yiyicileri bunların dışında tutmaktadır. Ona göre ihtiyatlı bir devlet adamının iyi ile kötü, hakiki ile sahte âlimleri iyi tanıyarak, menfaat uğruna yanından ayrılmayan âlimlere itibar etmeyip kenarda duran ve açgözlülük etmeyen âlimlere ilgi göstermesi gerekir.

İkinci grup, doğal olarak iyi oldukları hâlde iyilikleri başkasına geçmeden kendileri ile sınırlı kalan kimselerdir. Devlet yöneticileri, kendileri bizzat yetkin olmalarına karşılık başkasını yetkinleştirme sıfatından mahrum olan bu grubu da gözetmeli ve ihtiyaç duydukları yararları sağlamalıdır.

Üçüncü grup, doğal olarak ne iyi ne de kötü olan kimselerdir. Devlet başkanı, istidat levhaları iki açıdan da etkilenmeye açık olan bu topluluğu kendi himayesine alarak iyilik ve yetkinlik kazanmaya teşvik etmelidir. Böylelikle istidatlarının kötülükten korunacağı, iyilik ve yetkinlikten pay alacakları ümit edilir.

Dördüncü grup, doğal olarak kötü oldukları hâlde kötülükleri başkasına geçmeden kendileri ile sınırlı kalan kimselerdir. Böyle kimseleri öğüt, zorlama, teşvik ve tehdit yoluyla uyarmak ve eğitmek suretiyle kötülükten uzaklaştırmaya ve iyiliğe yöneltmeye gayret edilmelidir.

Beşinci grup, doğal olarak kötü oldukları gibi kötülükleri başkasına da geçen ve etki eden kimselerdir. Birinci grubun tam tersi olan bu kimseler en değersiz insan sınıfıdır. Bunlar arasında iyilik yoluna yönelme ve düzelme ümidi olanları zorlama ve eğitici cezalarla ıslah ve terbiye etmek gerekir. İyileşme ümidi olmayan diğer kısmı, kötülükleri yayılmamışsa yüzlerine gülererek idare etmek gerekir. Eğer kötülükleri yayılmışsa, kötülüklerini ortadan kaldırmak, onları engellemek gerekir. Kötülüklerin giderilmesi için ise hapis, zincire vurma/hücreye kapatma ve sürgün gibi değişik yöntemler uygulanabilir. Ancak şeriatın cevaz vermediği durumlarda, siyaset ve memleket kontrolünü bahane ederek öldürmeye teşebbüs etmemelidir. Bu anlamda bir doktorun zararlı organın zararını diğer organlardan uzak tutmayı önemli bir amaç olarak bilmesi gibi adil bir devlet başkanı da ülkesini ve halkını zararlı kişilerin zararından korumak için sürekli çalışmalıdır.

Kısacası Kınalızâde'ye göre adaleti gerçekleştirmenin ikinci şartı, devlet başkanının halkın her bir ferdini istidatlarına göre koruyup kollaması, istidatlarını ortaya koymasına olanak sağlaması, kötülükleri iyiliğe yöneltmeye çalışması, iyi ve hakiki âlimlerle istişare etmesi, menfaat peşinde koşan kötü ve sahte âlimlerden ise uzak durması olarak özetlenebilir.

c. Herkese İstihkak ve İstidadına Göre İhsanda Bulunmak: Üçüncü şart, devlet başkanının söz konusu sınıflara mertebeye eşitlik ve riayette denklik gösterdikten sonra iyilikleri bölüştürme ve hayırları bağışlama konusunda her birinin liyakat ve istidadını gözetmesidir (Kınalızâde, 2020: 447).

İyilikler üç kısımdır: selamet, mal ve keramet. Herkese bu iyiliklerden hak ettiği kadar pay verilmeli ve haksızlık olmaması için eksik verilmemelidir. Fazla da verilmemeli ki o zaman da başkasına zulmedilmiş olur. Adil bir devlet başkanının makam ve mevkileri insanlara verirken kimseyi kayırmaması, bu konuda özen göstermesi ve liyakate göre riayet etmesi gerekir. “Bu benim ihsan ve riayetim, istediğim kimseye veririm. Başkasının hakkını

azaltmadım ki, ne olacak?” dememelidir. Bu bakımdan yöneticiler anlaşmazlıklara son verirken ve payları bölüştürürken kesinlikle adil hükmetmek ve eşit dağıtmakla yükümlüdürler. Zira makam ve mertebe dağıtımında istihkak ve liyakat şartını gözetmemek zulüm ve sapıklıktır. Nitekim “Allah emanetleri ehline vermenizi emreder.” (Kur’an, Nisâ Suresi, Ayet: 58) ayetindeki emanetlerden biri de makam ve mertebedir. Dolayısıyla bunların da layık olana verilmesi gerekir. Yüksek makam ve mertebeleri ehil olmayanlara vermenin din ve devlete, saltanat ve şeriata telafisi imkânsız zararları vardır (Kınalızâde, 2020: 447).

Bu bakımdan tecrübeli bir devlet adamı makam ve mertebe teslim ederken son derece ihtiyatlı davranmalı ve Allah’tan korkmalıdır. Rüşvet yudumu ile sarhoş olmamalıdır. İlişkili oldukları ve elleri altında bulunan kimselere “Dilediğine verir.” hükmündeki gibi davranmamalı veya batıl şefaate kanarak “bir şeyi kendisine ait olmayan başka bir yere koymak” anlamındaki zulüm mektubunu yazmamalıdır. Kendisi de layık olmayanlara şefaathet ve aracılık etmemelidir. Zira layık olmayanlara şefaathet etmek; layık olanlara kötülük, cahillere yardım ve âlimleri aşağılamaktır. Ayrıca yöneticilerin hediye almaktan şiddetle kaçınmaları ve tarafsız olmaları gerekir. Çünkü hediye alma ile yargı adaleti ve eşit taksim hiçbir zaman bir arada bulunmaz. Bu anlamda “Yöneticilere hediye vermek ihanettir.” hadisinde de buyrulduğu üzere yöneticilere, hâkimlere hediye vermek rüşvettir (Kınalızâde, 2020: 447-448).

Kınalızâde (2020: 448)’ye göre iyilikler bölüştürüldükten sonra, onları sahiplerine devam ettirmek ve artırmak da gerekir. Yani devlet başkanı tarafından herkese hak ettiği iyilik ve itibar verildikten sonra gereksiz yere elinden alınmamalıdır. Bu da adaletin bir parçasıdır.

Böylece devlet başkanının halkını adalet kanunlarına uymaya zorlaması ve erdem yollarını kabul etmekle yükümlü kılması gerekir. Çünkü beden varlığını tabiatla, tabiatın varlığını nefisle ve nefsin varlığını akıl ile devam ettirmesi gibi devlet de varlığını yönetici ile, yönetici varlığını siyaset ile ve siyaset varlığını hikmet ile devam ettirir. Hikmet devlette kabul edilir ve devlet başkanı ilahi kanuna uyarsa düzen sağlanır ve nefisler mümkün yetkinliklere ulaşır. Ama eğer hikmet terk edilirse kanun terk edilmiş olarak kalır. Kanun terk edilince devlet başkanının ihtişamı görünmez, fitneler baş gösterir, mürüvvetin resmi kazanır ve nimet intikama dönüşür (Kınalızâde, 2020: 449).

Devlet yöneticilerinin halkla ilişkilerinde dikkat etmesi gereken hususlardan biri de halktan uzak durmamaları, onlara kapılarını kapatmamalarıdır. Zira adalet ancak devlet başkanı gözden kaybolmadığı, muhtaçlar ve mazlumlara şikâyet ve ihtiyaçlarını açıkça dile getirebildikleri zaman gerçekleşebilir. Eğer halkın hâlleri, insanların korku ve mağduriyetleri, yetkin kimselerin liyakatleri başkana ulaşmaz ve yalnızca belirli kişilerin haberleri ile yetinilirse onların şahsi amaçlarından sıyrılmalılar ve hâllerin inceliklerini olduğu gibi bildirmemeleri sebebiyle nice erdemli ve yetkin insanlar kıyıda köşede gizli kalabilir ve nice zalimler ve sapıklar yayılabilir (Kınalızâde, 2020: 449).

Bu hususta bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Yöneticiler gözden ırak olup da ihtiyaç sahipleri onlara ulaşamadığı için yarın kıyamet günü sakın ceza görmesinler!” Hz. Peygamber ayrıca şöyle buyurmuştur: “Müminlerden birinin işi havale edildiğinde kim kapısını kapattığı için mazlumlara ve muhtaçlara kendisine ulaşamazsa Cenab-ı Hak da çok ihtiyaç duyduğu bir anda ona rahmet kapısını kapatır ve o kişi Hakk’ın rahmet ve cömertliğinden mahrum kalır.” Bu yüzden dikkatli devlet başkanının, halkının hâllerini bilmesi, hiçbir zayıfın zulme uğramaması ve hiçbir erdemlinin inayetten mahrum kalmaması için güvenilir adamlar ve erdemli adiller arasından birçok doğru sözlü muhbire ihtiyacı vardır (Kınalızâde, 2020: 450).

Kısacası üçüncü şart; iyilik ve yardımda adil olmaktır. Devletin imkânlarından herkesin istidadı ve liyakati ölçüsünde hak ettiği kadar istifade etmesini temin etmektir. Herkese layık olduğunu ve hak ettiğini vermek gerçek adaletin gereğidir. Bunun gerçekleşebilmesi için devlet başkanının ilahi kanunu bilmesi, yalnızca Allah'ın rızasını gözetmesi, yönetimde hikmeti kılavuz edinmesi, işleri ehline vermesi, halkın sıkıntı ve ihtiyaçlarından haberdar olması gerekir.

Görüldüğü gibi Kınalızâde toplumda huzur ve düzenin temini için yöneticilerin yönetilenlere adaletle muamele etmesine büyük önem vermektedir. Ancak o, adaletin yanı sıra sevgiden de söz etmektedir. Ona göre dünyanın aydınlık ve yeryüzünün gül bahçesi gibi olması için devlet başkanının halkına karşı sevgisi, babanın çocuğuna sevgisine; halkın devlet başkanına karşı sevgisi, çocuğun babaya karşı sevgisine; halkın birbirine karşı sevgisi de kardeşler arasındaki sevgiye benzemelidir. Yoksa dünyanın mizacı bozulur ve düzeni altüst olur (Kınalızâde, 2020: 398-399).

Anlaşıyor ki devlet başkanı ile halk arasındaki ilişkiler baba-çocuk, büyük-küçük ilişkisine benzer şekilde olmalıdır. Devlet başkanı halkına babanın çocuğuna, büyüğün küçüğüne sevgisinde olduğu gibi merhamet ve şefkat ile davranmalıdır. Halk da devlet başkanına çocuğun babasına, küçüğün büyüğüne gösterdiği sevgi ve saygı ile karşılık vermelidir. Bu sevgi ilişkisi, adaletle birlikte, erdemli siyasetin ve erdemli yöneticinin en önemli alametidir.

HALKIN YÖNETİCİLERLE İLİŞKİLERİ

İfade edildiği gibi Kınalızâde'nin siyaset düşüncesinde erdemli siyaset ve iyi bir toplumsal düzen için yöneten ile yönetilen arasında sevgi ilişkisi bulunması gerektiği anlayışı hâkimdir. Ona göre halkın devlet başkanlarını sevme sebebi, daha çok, inayetleri altında müreffeh yaşamak ve ihsanlarından faydalanmak istemeleridir. Halk, özellikle uzun süre iktidarda kalan ve kendilerine haksızlık yapmayan yöneticileri çok sever. Devlet başkanları haksızlıktan kaçınır, hak mezhebi gözetmede halkıyla aynı dini paylaşır, zayıfları korur, zengini destekler ve dervişi severse sevgi dairesinden geçer. Bu durumda halk, dürüst kölelik ve sevgi mertebesini de geride bırakıp hakiki kulluk derecesine ulaşır (Kınalızâde, 2020: 396).

Kınalızâde (2020: 397) eski filozoflara atıfla, devlet başkanının halkı, kendilerine nimet verdiği için sevdiğini ifade etmektedir. Çünkü nimet verenin nimet verdiği kişiyi sevmesi gerekir. Babanın çocuğuna olan sevgisi de nimet haklarının sınırsız olması bakımından sabittir. Buna karşılık halkın devlet başkanına olan sevgisinin, çocuğun babaya beslediği sevgiden daha üstün olduğu söylenebilir. Çünkü devlet başkanının siyaset ve adaleti sayesinde ülkede güvenlik ve barış sağlanmazsa çocuk babasından faydalanamaz. Baba da çocuğunu eğitime ve ailesini koruma vasıtalarını elde edemez. Baba sadece çocuğunu yönetir, eğitir ve ahlâkını güzelleştirir; fakat devlet başkanı hem babayı hem çocuğunu yönetir ve eğitir. Yani devlet başkanının faydası daha geneldir. Bu yüzden devlet başkanına duyulan sevgi, baba sevgisinden daha önemlidir. Fakat devlet başkanının halkına olan sevgisi babanın çocuğuna olan sevgisinden daha azdır. Zira devlet başkanlarının tabiatları, kötü ve nahoş durumlara tahammül etmede halkın tabiatı gibi değildir. Bundan dolayı "Krallarda vefa yoktur." denilmiştir. Doğrusu, devlet başkanından genel vefa beklenmez. Çünkü vefa genellikle dostların yanlışlarına göz yummak ve kusurlarına karşı çıkmamakla olur. Eğer devlet başkanları da nedim, arkadaş, vali ve komutanlarına böyle davranırlarsa saltanat ve millet işlerinin bozulması kaçınılmazdır. Devlet başkanlarından hikmetli ve anlaşılmayan işler zuhur ettiğinde halkın eleştirmeyip sırrına havale etmesi gerekir (2020: 400-401).

Bu bakımdan devlet başkanına duyulan sevginin gereği, itaat ve nasihat etmek, muhalefetten kaçınmak ve mali işler tevdi edildiğinde güvenilir bir şekilde hizmet etmektir. Zira ebeveyn sevgisinin gereği, itaat, haklarına riayet etmek ve isyandan kaçınmaktır (Kınalızâde, 2020: 403).

Kınalızâde (2020: 463-464)'ye göre devlet başkanlarına hizmet edenlerin diğer insanlarla sohbet ve onlara hizmet etme usullerinden farklı olarak uymaları gereken bazı özel adap ve usuller vardır. Devlet başkanlarına hizmet adabına riayet etmek çok önemli ve zor bir iş. Bunun için yetkin bir akıl, kusursuz bir alıştırma ve istidat gerekir. Dahası o, bir tarikat şeyhinin, sultana hizmet etmiş olmayan kimselerin tarikata giremeyecekleri yönündeki ifadesini naklederek meselenin zorluğunu ve önemini vurgulamıştır.

Kınalızâde (2020: 464)'ye göre devlet başkanlarına hizmet ve yakınlığın zor olmasının sırrı, insanın hatadan uzak olmamasıdır. Bir kimse hata yaptığında, diğer insanlar tam olarak ceza uygulayamazlar. Uygulasalar dahi daha sonra soru ve cevap, hatta azar ve ceza çekme ihtimali olduğu için öfkelenedikleri zaman görmezden gelir ve yüz çevirirler. Buna karşılık devlet başkanlarının dediklerini yaptırma güçleri vardır. Verdikleri cezadan dolayı onlara hesap soracak kimse olmadığı için en küçük hatalara bile büyük cezalar verebilirler. Kendileri acı ve ceza görmedikleri için emrettikleri işin kolay ve basit olduğunu sanırlar. Bu yüzden devlet başkanlarına hizmet etmek ve yakın olmak, zor olduğu kadar tehlikelidir de. Bu açıdan devlet başkanları yakıcı ateşe benzetilmiştir. Nitekim insanın ateşsiz geçinmesi mümkün değildir. Kış soğuğu ateşe yaklaşmadıkça kırılmaz. Aynı şekilde başkansız geçim imkânsızdır ve zulüm soğugundan titreyenler onsuz teskin olmazlar. Ama çok yaklaşmak ve fazla içli dışlı olmak yakar ve zarar verir. Dolayısıyla akıllı insanın selamete sevinmek, pişmanlık ve zarardan korunmak için devlet başkanıyla ilişkisini mutedil tutması, ne tamamen uzak durması ne de aşırı yaklaşması gerekir.

Bu çerçevede yönetilenlerin devlet başkanı ile ilişkilerinde dikkat etmesi gereken kurallar olarak nitelenebilecek olan adap ve usulleri Kınalızâde (2020: 465-468) şu şekilde sıralamaktadır:

1. Kalplerinde sevgileri tam, dillerinde övgüleri devamlı olmalıdır. Bütün varlıklarıyla hizmet etmeye özen göstermelidirler. Devlet başkanının ayıplarını gizlemeye gayret etmelidirler. Hizmeti gönülsüz değil, severek yapmalıdırlar. Bir hizmete tayin edildiklerinde fuzulilik edip başka bir işe karışmamalıdırlar. İstendiği vakit hizmete hazır olmalı, talep edilmeden hizmete gitmemelidirler. Bıkıp usanmamalı, işe hemen başlayıp dönmelidirler. Yaptığı hizmeti ve övgüyü dosdoğru ve samimiyetle yapmalıdırlar.
2. Onlara yönelik itirazları gidermeliler ve yaptıkları her şeyi mümkün merteye hayra yormalıdırlar. Nasihat etmeleri gerektiğinde yumuşak ve edepli bir şekilde etmelidirler.
3. Devlet başkanlarına hizmet adabının en önemli edebi, onların sırrını ifşa etmemektir. Dostların sırrını korumak güzel ahlâktandır, ama devlet başkanının sırrını korumak kesinlikle zorunludur.
4. Devlet başkanından uygunsuz bir emir sâdır olduğunda onu kendilerine veya başkasına nispet edip başkanı temize çıkarmalıdırlar.

5. Dilek ve emellerin elde edilmesinde ısrar ederek devlet başkanı usandırılmamalıdır. Nefsin aşırı isteklerden kaçınılmalı, Hakk'ın rızası ve başkanın hoşnutluğu doğrultusunda hareket edilmelidir.

6. Devlet başkanına hizmetkârlık mal toplama vasıtası olarak görülmemelidir. Hem başkanın özel mallarına hem de halkın mallarına tamah edilmemelidir. Takvalı ve ihtiyatlı davranılmalıdır. Nitekim “Az tamah çok zarar verir.” sözü doğrudur; talep ve tamahkârlık malın azalmasına yol açar. Ayrıca mal istendiğinde, devlet başkanından malın kendisi değil, ona ulaştıran sebebi istenmelidir. Zira bizzat mal istemek, dilenme zilleti ve tamah çirkinliğini gerektirmesi yanında her hâlükârda başkana ağır gelir.

7. Devlet başkanının kendisine ayırdığı bir nesneye, önemsiz de olsa, hiçbir zaman tamah edilmemeli ve üzerinde tasarrufta bulunulmamalıdır. Bu hususta Acem sultanları “Efendiye münasip olan her şey kula haramdır.” demişlerdir.

8. Devlet başkanlarına muhtaç olmadıklarını göstermemeliler ve hizmetlerinden bıkip usanmamalıdır. Aksine onlara iştiyakla hizmet etmeli ve nimetlerine muhtaç olduklarını göstermelidirler.

9. Devlet başkanından mal, araç, emlak, köle ve hizmetçi türünden hiçbir şeyi - özellikle bunlar onun hizmetindeyken kazanılmışsa- esirgememelidirler.

10. Devlet başkanı kendilerine saygı ve itibarı artırdıkça edep ve tevazuda kusur etmemeli, gurura kapılıp nazlanmamalı, şımarmamalı, kibirlenmemeli ve müstağni davranmamalıdır. Onun katında önemli bir yer edinildiğinde haddinden fazla dalkavukluk yapılmamalı, yalvarılmamalı ve her sözünden sonra dua edilmemelidir. Zira bu, kayıtsızlık alametidir.

11. Devlet başkanının, akrabalarından birilerini kendilerine tercih etmesi hâlinde kendilerinin liyakat ve üstünlüğü daha fazla olsa bile üzüntü ve can sıkıntılarını belli etmemelidirler. Aksine fazlasıyla memnun olduklarını göstermelidirler. Akıbetlerinin gözetildiğini ve liyakat mertebesine ulaşacaklarını kesin olarak bilmelidirler.

12. Devlet başkanının huzurunda meşveret edilmemeli, kimseye sır söylenmemeli ve hiç kimseye bir şey sorulmamalıdır.

13. Devlet başkanı bir kimseyi daha çok severse o kıskanılmamalı, onun mertebesine çıkmaya çalışılmamalıdır.

14. Devlet başkanının hizmetçi ve nedimlerinin ayıpları başkalarına söylenmemelidir. Zira başkan, bir kimsenin kendisine laf taşıdığını düşünürse ona düşman olur.

Görüldüğü gibi burada sıralanan adap ve usuller, sevgi ve saygıyı esas almaktadır. Bununla birlikte, halkın yöneticiye itaat zorunluluğu vurgusu da açıkça görülmektedir. Ancak bu, bir köle-efendi ilişkisinde kölenin efendisine baskı ve zora dayalı itaati şeklinde anlaşılmamalıdır. Buradaki itaat, daha çok, çocuğun babasına sevgi ve saygı çerçevesinde gönülden itaati gibidir.

SONUÇ

Kınalızâde, siyaset düşüncesinde devleti, siyaseti ve siyasetçiye erdemli ve erdemsiz şeklinde ahlâki bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Söz konusu değerlendirmede yöneticiler ve onların yönetim biçimleri oldukça belirleyici olmaktadır. Zira devletin şekillenmesi, toplumun düzen ve huzuru, toplumda iyiliklerin yaygınlaşması ve kötülüklerin azalması yöneticinin yönetim şekline bağlıdır. Bu bakımdan devlet yöneticilerinin halka karşı tutumu oldukça önemlidir.

Kınalızâde toplumsal nizamın sağlanabilmesi için yöneticilerin yönetilenlere adaletle muamele etmesine büyük önem vermektedir. O, adaletin tesis edilebilmesi için herkese eşit muamele edilmesi, herkese liyakatine ve istidadına göre davranılması, yine herkese hakkına ve istidadına göre iyilik ve yardımda bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.

Buna göre devlet başkanı, devleti oluşturan unsurlar olarak tüm bireylere eşit muamelede bulunarak, toplulukların birbiriyle yardımlaşmasını sağlayacak, aralarında dengeyi ve uyumu tesis edecek adaletli bir yönetim anlayışı benimsemelidir. Yine devlet başkanı halkın her bir ferdi kabiliyetlerine göre koruyup kollamalı, kabiliyetlerini ortaya koymasına imkân sağlamalı, kötülerini iyiliğe yöneltmeye gayret göstermeli, istişare edilecek olanlarla istişare etmeli, uzak durulması gerekenlerden de uzak durmalıdır. Ayrıca devlet başkanı iyilik ve yardımda da adil olmalıdır. Halkın ihtiyaç ve sıkıntılarında haberdar olmalı, devletin imkânlarından herkesin hak ettiği ölçüde yararlanmasını sağlamalı ve her işi ehline vermelidir. Kınalızâde'ye göre ancak bu şekilde gerçek adalet gerçekleşebilir. Bunun için ise her şeyden önce devlet başkanının ilahi kanunu bilmesi, yalnızca Allah'ın rızasını gözetmesi ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanması gerekir.

Kınalızâde ayrıca erdemli siyasetin gereği olarak yöneten ile yönetilen arasında bir sevgi ilişkisi bulunması gerektiği düşüncesindedir. O, yöneticilerin halkına olan sevgisini babanın çocuğuna olan sevgisine benzeterek, devlet başkanının halkına merhametle ve şefkatle davranması gerektiğine işaret etmektedir.

Devlet yöneticileriyle ilişkilerde halkın genelinin izlemesi gereken yol ise onlara, çocukların babalarına olduğu gibi gönülden sevgi beslemeleri ve onlara karşı hizmet adabına uygun davranmalarıdır. Bu sevginin ve adabın gereği olarak, nasıl ki çocuklar babalarına sevgi ve saygı çerçevesinde gönülden itaat ederler, halk da devlet yöneticilerine öyle itaat etmelidir. İlahî kanuna uyan, adil devlet başkanlarının emirlerini güçleri yettiği ölçüde yerine getirmelidirler. Onların haklarına riayet etmeli, onlara karşı vazifelerini rıza ile ve isteyerek yapmalı, isyan ve muhalefetten kaçınmalıdırlar.

Bu bağlamda yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiler baba-çocuk, büyük-küçük ilişkisine benzer şekilde sevgi ve saygı temeline dayanmalıdır. Bu sevgi ilişkisi, adaletle birlikte, Kınalızâde'nin siyaset düşüncesinde erdemli siyasetin, erdemli yöneticinin ve iyi bir toplumsal düzenin temel saikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Devvânî, Celâleddîn (2020). *Ahlâk-ı Celâlî*, (Çev. Ejder Okumuş), 3. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- Fârâbî (2015). *İdeal Devlet (El-Medinetü'l Fâzıla)*, (Çev. Ahmet Arslan), 7. Baskı, Ankara: Divan Kitap.
- İbn Haldun (2016). *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), 12. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Miskeveyh (2013). *Tehzîbu'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, (Çev. Abdulkadir Şener, vd.), 2. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbn Rüşd (2018). *Siyasete Dair Temel Bilgiler (Ed-Darûrî fî's-Siyase)*, (Çev. Muharrem Hilmi Özev), İstanbul: Bordo Siyah.
- İbn Sînâ (2017). *İşaretler ve Tembihler (el-İşârât ve't-Tenbîhât)*, (Çev. Muhittin Macit, vd.), 4. Baskı, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Teymiye (1985). *Siyaset (es-Siyasetü's-şer'iyye)*, (Çev. Vecdi Akyüz), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gazzâlî (2015). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn (Cilt: 3)*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Kâşîfî, Hüseyin Vâiz-i (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî*, (Haz. Murat Demirkol), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kınalızâde, Ali Çelebi (2020). *Ahlâk-ı Alâî*, (Sad. Murat Demirkol), 3. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- Kur'an, Enbiyâ Suresi.
- Kur'an, Nisâ Suresi.
- Kur'an, Sâd Suresi.
- Mâverdî (2018). *Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn (İslam'da Dünya ve Din Edebi)*, (Çev. Ersan Urcan), İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Tûsî, Nasîrüddîn (2016). *Ahlâk-ı Nâsırî*, (Çev. Anar Gafarov ve Zaur Şükürov), 3. Baskı, İstanbul: Litera Yayıncılık.